

ESSEEN KIRJOITTAMISESTA

<http://www.uiah.fi/virtu/materiaalit/aidinkieli/05kirjoittaminen.html>

Luonnehdintoja sanalle "essee" ja "esseemäinen"

Suomen kieleen sana 'essee' on kulkeutunut ranskan kielen kautta myöhäislatinan sanasta *exagium*, jonka pohjana on verbi *exagiare* (punnita). Etymologiansa mukaan sana **essee on monista eri näkökulmista tai yhdestä perustellusta näkökulmasta todellisuutta valottava, punnittu kirjoitus**. Se on jäsentynyt, tiedoiltaan tarkka ja kriittinen. Esseiden kirjoittaja **hallitsee parhaimmillaan sekä tietotekstin että kaunokirjallisen tekstin yhdistämisen taidon: tietosisällöstä tinkimättä kirjoittaja käyttää kaunokirjallisia ilmaisukeinoja - esimerkiksi vertausta, metaforaa ja rinnastusta - näkökulmien esiin nostamiseksi**.

Essee voidaan käsittää **omana tekstilajinaan** (perinteisesti näin on tehty). Lisäksi esseemäisyyttä adjektiivina voidaan käyttää **luonnehtimaan hyvin erityyppisiä tekstejä**. Nimitystä essee voidaan käyttää monenlaisista kirjallisista tuotoksista lyhyehköistä tenttivastauksista yleisfilosofisiin pohdiskeleviin kirjoituksiin ja pienoistutkielmiin. **Esseemäisyys aiheen käsittelyä kuvaavana luonnehdintana voidaan liittää myös ei-kirjallisiin teoksiin, esimerkiksi elokuvaan, dokumenttielokuvaan, valokuvataideteoksiin**. Taiteellisen ilmaisun välineenä essee ja esseemäinen käsittely tarjoaa mielenkiintoisen perinteen: sen puitteissa on **mahdollista tuoda käsittelyyn rinnakkain hyvinkin erityyppisiä ilmiöitä, luoda niistä ilmaisevia, temaattisia kokonaisuuksia ja yhdistää subjektiivinen aiheen käsittely laajoihinkin tiedollisiin kokonaisuuksiin**.

Tekstien joukossa essee **sijoittuu kaunokirjallisuuden ja asiatekstien välimaastoon** siten, että se sisältää molemmille tyypillisiä piirteitä. Esseiden kirjoittajalla on **sekä ilmaisun ja mielipiteen vapaus että persoonallinen suhde sanottavaansa**, mikä näkyy myös tekstissä. Hyvän esseiden kirjoittajalta vaaditaan myös asiantuntemusta ja suhteellisuudentajua sekä tyylikeinojen tuntemusta. Laaja-alainen elämäkokemus ja käsiteltävien asioiden perusteellinen tuntemus auttaa esseistiä alkuun, samoin kuin kyky vaihdella ja käyttää erilaisia näkökulmia sekä hyödyntää omaa persoonallisuutta. Kirjoittajan omien ajatusten kulku sekä kielen taidokkuus voi nousta asiasisältöä ja loppupäätelmiä tärkeämmäksi. Toteutus riippuu kirjoittajan taidoista. Essee tarjoaa mahdollisuudet asioiden käsittelyyn myös muulla kuin ennalta totutulla tavalla. Esseessä on mahdollista kehittää useita ajatuksia rinnan, nivoa niitä yhteen ja jättää ne kenties lopulta avoimiksi. Teksteinä esseet jäsentyvät usein kirjoittajan ajattelun, analyysin ja tulkinnan mukaan, eikä niille ole olemassa valmiita kaavoja.

Perinteisesti essee on ollut älyllinen ja maskuliininen laji. Montaignelaisen perinteen mukainen yleisfilosofinen, mietiskelevä, elämää humoristisestikin tarkasteleva essee houkuttelee esimerkiksi arkipäiväisistä asioista esiin

uusia, merkittäviä puolia. Esimerkiksi Leena Krohnin jotkut esseet käsittelevät hyvinkin havainnollisesti hyönteisten elämää, mutta tämän ohella esseet puhuvat paljosta muustakin. Esseen kirjoittaja luotaa parhaimmillaan syvältä myös aihettaan, ei pelkästään kielen ilmaisukeinoja: esimerkiksi kirjallisuusesseet ovat usein sukelluksia jo unohtuneisiin teksteihin, nyt uusista näkökulmista. Toisaalta esseessä voidaan pyrkiä hyvinkin monin eri keinoin keskusteluun lukijan kanssa.

Usein esseen tarkoituksena on vastausten antamisen sijaan kuvata ilmiöiden monimutkaista, merkitsevää ja yllättävääkin luonnetta, eikä siksi esseessä ole tarpeen esittää varmoja tietoja ikään kuin ajattelun tuloksina. Sen sijaan esse on luonteeltaan pohtiva, kriittinen ja epävarmakin. Sen kielellinen toteutus kuvastaa parhaimmillaan käsiteltävää aihetta, teemaa, ja usein juuri esseet käsittelevät aiheita, joista voimme saada vain suhteellista tietoa. Jan Blomstedt onkin määritellyt esseen seuraavalla tapaa: "Essee on laji, jossa kiteytyy eurooppalaisuuden henki: epäily, epävarmuus ja mielipiteen vapaus."

Luonnehdintoja paremmin esseen ominaisuuksiin johdattavat tietenkin itse kirjoitetut esseet. Seuraavassa listassa on esseekokoelmia, joihin paljon esseitä kirjoittavat ovat koonneet tekstejään. Vaikka monilla tekijöillä (esim. Leena Krohn, Markku Envall) on monia esseekokoelmia, tässä listassa on mainittu esimerkinomaisesti vain yksi teos. Tähdellä merkityt teokset ovat suomennettuja klassikoita. Lisäksi yksittäisiä esseitä löytää mm. kirjallisuus- ja taidealan julkaisuista.

Blomstedt, Juhana 1995, **Muodon arvo**. Kuvataideakatemia, Helsinki.

Envall, Markku 2002, **Polkupyörällä ajamisen taito**. WSOY, Helsinki.

Korsström, Tuva 1998, **Takinkääntäjiä Taskentissa ja muita ajan ilmiöitä**. Suom. Tapani Suominen. Like, Helsinki.

Krohn, Leena 1996, **Kynä ja kone: ajattelua mahdollisesta ja mahdottomasta**. WSOY, Helsinki.

Montaigne, Michel de 1999, **Esseitä**. Suom. Marketta Enegren. WSOY, Helsinki.

Mäkinen, Kirsti (toim.) 1997, **Kirjoita itsesi maailman väleihin: esseitä, esseistä**. SKS, Helsinki.

Thoreau, Henry David 1990, **Elämää metsässä**. Suom. Mikko Kilpi. WSOY, Helsinki.

Esseen kaksi luonnetta: taidetta ja tutkimista

Esseen traditiosta voidaan erottaa kaksi pääsuuntausta: **taide-essee** (pääosassa esteettinen funktio) ja **tutkielmaessee** (pääosassa asiapainotteinen funktio). Nämä kaksi eri esseemuotoa eroavat toisistaan tekstin toteutuksen ja tarkoituksen, eivät välttämättä aiheen mukaan. Taide-essee on kaunokirjallinen ja toteutukseltaan subjektiivinen tuotos, joka luonteeltaan lähenee esimerkiksi novellia tai on muuten rakenteeltaan tutkielmaa vapaampi. Tutkielmaa lähestyvä essee puolestaan käsittelee aihettaan objektiivisemmin ja ei-kattavuudestaan huolimatta muistuttaa kysymyksenasettelultaan ja rakenteeltaan tieteellistä tutkielmaa.

Tutkielmaessee liittyy akateemisen eli tieteellisen kirjoittamisen perinteeseen. Tutkielmaesseeiksi voidaan nimittää myös opintotehtäviä, joiden tarkoituksena on osoittaa, että opiskelija hallitsee sisällöllisesti ja kielellisesti sen asiakokonaisuuden, josta pienoistutkielma laaditaan. Tutkielmaesseeissä kannattaa noudattaa varsinaisen tutkimuksen kirjoittamisen muoto- ja rakennevaatimuksia, lähdeviitteet on hyvä merkitä tekstiin näkyville ja teksti on syytä jäsentää aloitukseksi, käsittelyksi ja lopetukseksi. Tutkielmaessee on loogisesti tutkimuksen mukaan jäsennelty kokonaisuus tutkimuksen tapaan, ja itse tekstissä keskeinen ongelma tai tehtävä on yleensä selvästi ilmaistu. Tutkielmaessee voi, toisin kuin muu lyhyehkö tutkimusteksti (esimerkiksi tieteellinen artikkeli) sisältää asiatietojen lomassa hyvinkin henkilökohtaista aineistoa, muistikuvia ja mielipiteitä pohdinnan tukena. Usein näiden luonteva paikka on esimerkiksi tekstin johdannossa.

Taide-esseen rakenne ja sommittelu on vapaa, kirjoittajan harkinnasta ja taidoista riippuva. Taide-esseen kirjoittajan ei myöskään tarvitse noudattaa yhtä suurta tarkkuutta lähteittensä mainitsemisessa, mikäli hän käyttää apunaan muita tekstejä, vaan hän voi käyttää enemmän omaa harkintaansa. Kun taide-esseen kirjoittaja siteeraa tekstissään lähteitä eli keskustelee muiden tekstien kanssa, hän käyttää mainintoja muista teoksista useimmiten vain virikkeenä omille pohdinnoilleen. Kirjoittaja lähtee liikkeelle esimerkiksi muistikuvasta, tunteesta tai sattumuksesta ja siirtyy sitten yleisempiin ilmiöihin. Tekstin kulku voi edetä yllättävienkin assosiaatioiden varassa: kirjoittaja voi tempautua asiasta toiseen näennäisen mielivaltaisesti, mutta silti esseen tulee olla tasapainoinen kokonaisuus ja asiasisällöltään täsmällinen.

Kaikenlaisten esseiden kirjoittajalta edellytetään luonnollisesti hyvää kieltä ja tyyliä. Esseen henkilökohtaisuus ja persoonallisuus ei saa merkitä emotionaalista, yksityistä kieltä, joka ei aukea muille kuin kirjoittajalle itselleen. Vaikka kirjoittaja käyttäisikin tekstissään henkilökohtaista materiaalia ja muuta itselleen merkittävää aineistoa, hänen tulee pitää tekstinsä mahdolliset lukijat mielessään ja kirjoittaa selkeästi.

Lisää esseestä tekstilajina löytyy teoksesta **Riikonen, H. K. 1990, Mikä on essee?** SKS, Helsinki.

OHJE "Vapaan esseen" kirjoittamiseen

*Vapaan esseen aiheen valintaan kannattaa kiinnittää erityisesti huomiota, sillä aihe suuntaa sitä, miten mielekkääksi kirjoittamisen koet. Valitse aihe, josta Sinulla on sanottavaa ja josta haluat tietää enemmän. Kirjoittamisen on tarkoitus hyödyttää Sinua itseäsi tavalla tai toisella.

*Käytä itseäsi, omia ajatuksiasi, kokemuksiasi, tunteitasi, havaintojasi, erityistietämystä, uniasi, henkilöhistoriaasi jne. hyväksi, mikäli koet sen luontevaksi ja aiheeseesi soveltuvaksi.

*Älä valitse kovin abstrakteja aiheita, vaan pyri käsittelemään konkreettisia kohteita. Jos esimerkiksi Sinua kiinnostaa muistiin liittyvä aihepiiri, älä yritä kirjoittaa "muistista" sellaisenaan, vaan valitse keskustelukumppaniksi jokin aiheita käsittelevä teksti (usein klassikot ovat hyviä käsitteleykohteita) tai taideteos. Käsittelesi saa syvyyttä, kun Sinulla on alusta alkaen kohde, johon peilata ja josta ammentaa ideoita.

*Potkua kirjoittamiseen saa ainakin esseitä lukemalla. Esseiden analyysi voi herättää käsitteleytapaan ja tyyliin liittyviä ideoita, ja lisää mahdollisuuksia voit luonnollisesti ammentaa kaikista käsiin saamistasi esseemäisistä teksteistä.

*Vapaan esseen kirjoittamistakin auttavat yleiset edellä esitetyt neuvot: rajaa aiheesi, valmistaudu hankkimalla tietoa, esitä käsiteltävä ongelma tai kiinnostava näkökulma, jäsennä tekstisi, varaa aikaa sen muokkaamiseen jne.

*Esseessä myös tekstin rakenteen on tarkoitus olla ilmaiseva. Rakenne voi ilmaista esimerkiksi sitä, miten lopussa ilmaistuihin ajatuksiin on päästy. Voit tekstisi muokkaamisvaiheessa pohtia sisällön ja muodon välistä suhdetta tästä näkökulmasta.

*Riippumatta siitä, kirjoitatko asiatyylisesti vai kaunokirjallisemmin, pyri suuntaamaan tekstisi kaltaisellesi lukijalle. Kovin "yleistajuiset" tai "popularisoivat" käsitteleytavat kannattaa jättää toiseen yhteyteen. Sen sijaan pyri asioiden syvälliseen ja kiinnostavaan käsitteleytapaan.

*Käsitteleytavan mukaan voit itse päättää, miten merkitset käyttämäsi lähteet. Tärkeää kuitenkin on, että lukijasi saa tietää täsmälliset tiedot kaikista niistä "kohteista", jotka tekstissäsi mainitset ja jotka ovat vaikuttaneet tekstisi syntyyn. Lähteiden merkitseminen ei missään nimessä vähennä tekstisi arvoa, vaan pikemminkin lisää sitä.